ORIGINAL ARTICLE

SONDA DO RŮZNORODOSTI POJETÍ SOCIÁLNÍ PRÁCE
U STUDUJÍCÍCH SOCIÁLNÍ OBORY

A probe into diversity of the social work concept in students of social branches

Alena Kajanová, David Urban

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, katedra sociální práce

Summary

The article presented here deals with the diversity of the social work concept in students of social branches at the Faculty of Health and Social Studies (branches Rehabilitation-Psychosocial Care for Children, Adults and Seniors and Social Work in Public Administration) and Faculty of Theology (the branch Social and Charitable Work), University of South Bohemia in České Budějovice.

The target of the work was to identify tendencies of students of particular branches to some of the three concepts of the social work according to: administrative, professional or philanthropic.

We assumed that the concept preferred by the students will correspond with the specific study profile of the branch studied.

For the data accumulation, we used a technique of semi-structured questionnaire, which was distributed to students in the course of the teaching process. The data acquired were statistically processed by using the SPSS 16 programme.

The results demonstrated the fact that the students of the rehabilitation and psychosocial care oscillate between the philanthropic and professional concepts of the social work, whereas students of the social and charitable work do not exert pronounced tendencies to any concept of the social work and the students of the social work in public administration tend to the professional concept. Thus, there is still a question concerning the factor forming the concept of the social work in the students. This means that the branch studied is not the main determining factor of the inclination to a certain concept of the social work.

Key words: social work – students – social work concept – education in social work

Souhrn

Předkládaný článek se zabývá různorodostí pojetí sociální práce u studentů a studentek sociálních oborů na Zdravotně sociální fakultě (obor Rehabilitační-psychosociální péče o děti, dospělé a seniory a Sociální práce ve veřejné správě) a Teologické fakultě (obor Sociální a charitativní práce) Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.

Cílem bylo identifikovat, k jakému ze tří pojetí sociální práce, tzn. k administrativnímu, profesionálnímu či filantropickému, se kloní studenti a studentky jednotlivých oborů.

Předpokládali jsme, že pojetí, ke kterému studující tendují, bude korespondovat se specifickým studijním profilem jimi studovaného oboru.

Submitted: 2012-01-02 • Accepted: 2012-10-24 • Published online: 2013-03-15

KONTAKT: XV/1: 75–81 • ISSN 1212-4117 (Print) • ISSN 1804-7122 (Online)

Pro sběr dat jsme použili techniku polostrukturovaného dotazníku, který byl studujícím distribuován během výuky. Získaná data byla statisticky zpracována v programu SPSS 16.

Výsledky ukázaly, že studenti a studentky RPB oscilují mezi filantropickým a profesionálním pojetím sociální práce, kdežto studující SCHP nejsou vyhraněni k žádnému z pojetí sociální práce a veřejná správa tenduje k profesionálnímu pojetí. Otázkou tedy zůstává, co formuje u studujících pojetí sociální práce. Studovaný obor tedy nepředstavuje hlavní determinantu příklonu k jednomu z pojetí sociální práce.

Klíčová slova: sociální práce – studující – pojetí sociální práce – vzdělávání v sociální práci

ÚVOD

Provedená sonda realizovaná u studentů a studentek studujících sociální obory na Teologické a Zdravotně sociální fakultě Jihočeské univerzity tematicky vychází z článku prof. Libora Musila na téma Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce“ (Musil, 2008). Zde uvádí tři pojetí sociální práce (administrativní, profesionální a filantropické), která popisuje na základě osobní zkušenosti pramenící z rozhovorů s kolegy a kolegyněmi, sociálními pracovníky a dále i na základě sekundární analýzy dat. Citovaný autor dospěl k hypotéze, že výše uvedené trojí pojetí je výsledkem různých představ o sociální práci jak u praktiků, tak v rámci tvorby politiky v ČR.

Tato pojetí sestávají z různých představ o roli sociálního pracovníka, jakož i různých představ o vztahu sociální práce k jiným pomáhajícím oborům a výhod a rizik sociální práce. Uvedená pojetí nejsou definitivní, v praxi se často mísí a jednotliví zastánci mohou oscilovat (a často i oscilují) mezi těmito pojetími. Musil (2008) tato pojetí nikterak nehodnotí (jaké je více či méně vhodné).

Cílem našeho článku je zjistit, k jakému z výše uvedených pojetí dle Musila (2008) se kloní studenti a studentky sociálních oborů.

Teoretická východiska

Sociální práci nelze chápat jako homogenní obor (Dominelli, 2010), protože široké uplatnění sociální/ho pracovníka/ice vytváří poptávku na jeho/její specializaci (Coady, Lehman, 2008) (např. pro práci v rámci terénní sociální práce je předností¹ jiná specializace/zaměření než pro práci na úřadě), která se posléze odráží v nabídce akreditovaných oborů na jednotlivých univerzitách a fakultách.

Tuto diverzifikaci oborů se zaměřením na specializace v sociální práci nacházíme rovněž na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích, kde lze sociální práci sledovat na dvou fakultách v několika různě zaměřených oborech. Jedná se o Teologickou fakultu (obor Sociální a charitativní práce) a o Zdravotně sociální fakultu (obory Sociální práce ve veřejné správě, Rehabilitační-psychosociální péče o děti, dospělé a seniory a Prevence a rehabilitace sociální patologie²), přičemž na základě stručné charakteristiky (zaměření) jednotlivých oborů lze vysledovat souvislost (resp. zaměření) oboru s pojetím sociální práce dle Musila (2008) – viz dále.

Obor Sociální a charitativní práce na Teologické fakultě odkazuje na tradici charitativní práce, která se opírá o morální systémy a křesťanské hodnoty (Opatrný, Lehner, 2010), ukotvené např. v Desateru Božích přikázání. Charitativní činnost, v historickém kontextu neodmyslitelně spjatá s křesťanstvím (Matoušek a kol., 2001), znamená, že je třeba vhodným způsobem (např. výpomocí v rodině, kvalifikovanou sociální prací) pomoci těm, kdo se ocitli v obtížné životní situaci (Opatrný, Lehner, 2010, p. 40), přičemž charitativní práce by měla být motivována pomáhat v intencích evangelia. V duchu teorii sociální práce bychom tento model mohli přirovnat k Rogersovu modelu orientovanému na klienta (Navrátil, 2001) či případně filantropickému pojetí sociální práce dle Musila (2008). V tomto pojetí je pak i koncipován studijní obor Sociální a charitativní práce – především s ohledem na skladbu studijních předmětů, kdy ve studijním plánu se na více místech objevují předměty etického a teologického zaměření (např. Biblická etika, Filozofická etika, Teologicko-etická kritéria v sociální práci, Lidská důstojnost, Základy teologie pro sociální práci aj.). Z tohoto předpokládá

dáme (tabulka 1), že absolventi TF by mohli více tendovat k filantropickému pojetí sociální práce (s ohledem na skladbu vyučovaných předmětů).

Na Zdravotně sociální fakultě v oboru Sociální práce ve veřejné správě je profil absolventa nejvíce srovnatelný s administrativním pojetím (tabulka 1), protože obor připravuje studující pro profese v sociální práci a ve veřejné správě ve všech jejích oblastech, tedy především v úřednických profesích, které jsou, dle Musila (2008, s. 67), ideální rolí administrativního sociálního pracovníka. Vzdělávání studentů se vedle sociální práce soustřeďuje do oblasti právní teorie se zaměřením na legislativu (Akademický rok 2010/2011, s. 43). Zde je patrná další souvislost s administrativním pojetím, neboť se klade dů-

raz na zákonem vymezené a předpisem upřesněné agendy (Musil, 2008, s. 67).

V oboru Rehabilitační-psychosociální péče o postižené děti, dospělé a seniory získá absolvent komplexní vědomosti a dovednosti ze zdravotnických, sociálních, právních, humanitních a speciálně pedagogických oborů (Akademický rok 2010/2011, s. 39). Lze tedy hovořit o tom, že absolvent má ucelený vhled do problematiky klienta a je profesně připraven na poskytování služeb v duchu profesionálního pojetí sociální práce (tabulka 1). Ta, dle Musila (2008, s. 67), počítá s tím, že zástupce tohoto pojetí bude specialistou, který se zaměřuje na unikátní a komplexní životní situace konkrétního klienta v rámci dlouhodobé intervence (Musil, 2008, s. 67).

Tabulka 1 Srovnání oboru s pojetím sociální práce a definice průnikových faktorů

Obor	Průnikové faktory	Pojetí soc. práce dle Musila (2008)
SCHP – charitativní práce se opírá o křesťanské hodnoty, tj. lásku člověka k bližnímu svému. Ústředním bodem je tedy člověk a povinnost každého křesťana zabezpečit základní potřeby bližního. ³	Vzájemným průnikem je zaměření na člověka, poskytování a zajištění aktuálních potřeb, uspokojování emoční roviny a navázání vztahu.	Filantropické pojetí – úkolem je poskytnout člověku to, co aktuálně potřebuje (uspokojit především jeho biologické, emoční, duchovní a praktické potřeby). Cílem je tedy rozpoznat potřeby a prožívat vztah mezi sociálním pracovníkem a klientem.
Sociální práce ve veřejné správě profiluje absolventy na pracovní pozice úředníků ve státní správě. Vzdělání se soustřeďuje na právní teorie, legislativu.	Společným faktorem je zaměření na úřednické činnosti. Na straně oboru jsou studující primárně vzdělávání v právní legislativě, což je vyžadováno na straně administrativního pojetí.	Administrativní pojetí – ideálem role je úředník, vyřizující žádosti, řídící se předepsanou legislativou a právním rámcem, poskytující služby a informace, dané zákonem.
RPB – absolventi získávají komplexní znalosti a vědomosti ve zdravotnických, sociálních, právních, humanitních a speciálně pedagogických oborech. Získávají tak schopnost pracovat v duchu ucelené rehabilitace.	Průnikovým faktorem je potřeba uceleného vzdělání na straně pojetí a koncepce studijních oborů pro práci v duchu ucelené rehabilitace na straně oboru. Dalším společným faktorem je „specialista“, tedy sociální pracovník, který dokáže reflektovat aktuální životní situaci klienta a řešit všechny složky jeho problému.	Profesionální pojetí – ideálem role je specialista, který umí koncipovat a realizovat dlouhodobě pojatou intervenci, komplexně se orientuje v životní situaci klienta a poskytuje služby v plném rozsahu, k čemuž potřebuje široké vzdělání v různých vědních disciplínách jakož i další samostudium a vzdělávání.

Změření oboru představuje pouze jeden z faktorů, který potenciálně určuje příklon k jednotlivým pojetím sociální práce. Dalšími faktory mohou být osobnostní charakteristiky studujících (srov. Řezníček, 1994 či Weiss-Gal, 2008), v tom smyslu, že osoby s určitými charakteristikami volí zaměření v pomáhajících profesích, přičemž roli zde hraje především hodnotový systém a jeho nastavení. Zaměření se na kon-

krétní obor (v rámci sociální práce) pak může být determinováno právě tím, že jsou prezentována jeho specifika oproti ostatním podobným oborům.

Dalšími intervenujícími proměnnými pak mohou být například zkušenosti s pracovním zařazením (praxe), které odpovídá některému z uvedených pojetí, případně délka této praxe a jiné.

METODIKA

Vzorek pro naši sondu sestával ze studentů a studentek sociálních oborů (bakalářského studia) na Zdravotně sociální a Teologické fakultě (viz výše). Výběr studujících vycházel z faktu, že autoři článku jsou vyučujícími na zmínovaných fakultách), a proto byli respondenti dostupní. Byly osloveny druhé ročníky následujících oborů: Sociální a charitativní práce na Teologické fakultě (SCHP) byla zastoupena počtem 62 studujících, Sociální práce ve veřejné správě na Zdravotně sociální fakultě 48 studujícími a Rehabilitační-psychosociální péče na Zdravotně sociální fakultě 56 studujícími. Jednalo se o studující, kteří byli v době distribuce přítomni na přednáškách. Sběru dat předcházela přednáška na téma Musilovo pojetí sociální práce v ČR. Tím bylo zajištěno, že všichni studující měli stejné množství informací o dané problematice.

Data byla sesbírána technikou dotazníku s jednou uzavřenou („K jakému pojetí sociální práce dle Musila se kloníte?“), kde respondenti mohli zvolit jednu ze tří nabízených odpovědí: a) filantropické, b) profesionální, c) administrativní), jednou otevřenou („Proč jste zvolil/a právě toto

pojetí“) a jednou polouzavřenou otázkou („Existuje podle Vás ještě jiné pojetí sociální práce než výše uvedené?“). Získaná data byla – v případě otevřené otázky – zakódována a statisticky vyhodnocena v programu SPSS 16. Prezentována jsou ve třech podkapitolách níže, dle jednotlivých otázek.

VÝSLEDKY

Z výsledků vyplývá, že naprostá většina respondentů pouze studovala (89,7 %), 4,3 % zároveň bylo zaměstnáno v oboru sociální práce (souběh studia a zaměstnání), tedy měli praxi v rozsahu 1 až 3 roky. Dále 2,6 % respondentů bylo zaměstnáno mimo obor. Věkové rozdělení souboru bylo ve třech kategoriích: 91,5 % ve věku 20 až 25 let, 7,7 % ve věku 26 až 30 let a 0,9 % 41 až 45 let. Výrazně převažovaly ženy (92,3 %).

Vztah mezi studovaným oborem a příklonem k pojetí sociální práce

Ústřední sledovanou oblastí byl vztah mezi studovaným oborem a příklonem k pojetí sociální práce. V tabulce 2 prezentujeme četnost jednotlivých odpovědí.

Tabulka 2 Studovaný obor vs. pojetí sociální práce

			Pojetí SP			
			administrativní	filantropické	profesionální	celkem
obor	RPB	hodnota	3	27	26	56
		%	5,4	0,5	0,5	1,0
	veřejná správa	hodnota	3,0	8,0	37,0	48,0
		%	6,2	0,2	0,8	1,0
	SCHP	hodnota	16,0	29,0	17,0	62,0
		%	0,3	0,5	0,3	1,0
	celkem	hodnota	22,0	64,0	80,0	166,0
		%	0,1	0,4	0,5	1,0

Studenti a studentky oboru veřejná správa tendují k profesionálnímu pojetí, kdežto studenti a studentky RPB oscilují mezi pojetím filantropickým a profesionálním. Studující SCHP se kloní spíše k filantropickému pojetí sociální práce, nicméně tento příklon není statisticky významný. Mezi proměnnými „pojetí sociální práce“ a „studovaný obor“ byla prokázána statistická

významná souvislost (Sign 0,000, Cramerovo $V = 0,320$).

Odůvodnění výběru pojetí sociální práce

Na důvod výběru výše uvedených pojetí sociální práce jsme se dotazovali otázkou „Proč jste zvolil/a právě toto pojetí sociální práce?“. Četnost odpovědí uvádíme v tabulce 3.

Tabulka 3 Odůvodnění výběru pojetí sociální práce

pojetí SP		Důvody pro volbu pojetí						
		<i>lidskost</i>	<i>vztah s uživatelem</i>	<i>komplexní pohled</i>	<i>oblíba práce s dokumenty</i>	<i>altruismus</i>	<i>jiné</i>	<i>celkem</i>
administrativní	hodnota	0	1	0	8	0	1	10
	%	0	10	0	80	0	10	100
	adj. rezid.	-1,72	-0,9	-2,19	8,65	-1,05	-0,01	
filantropické	hodnota	21	16	1	1	10	2	51
	%	41,18	31,37	1,96	1,96	19,61	3,92	100
	adj. rezid.	4,82	2,46	-6,03	-2,24	3,54	-2,01	
profesionální	hodnota	2	6	32	0	0	8	48
	%	4,17	12,5	66,67	0	0	16,67	100
	adj. rezid.	-3,84	-1,95	7,34	-2,78	-2,94	2,02	
celkem	hodnota	23	23	33	9	10	11	109
		21,1	21,1	30,28	8,26	9,17	10,09	100

Studující obvykle odpovídali víceslovně, někteří ovšem odůvodnění neuvedli (proto se celkový počet odpovědí neshoduje s tabulkou 1). Tyto jejich odpovědi byly pro potřebu dalšího zpracování zakódovány do pěti kategorií: lidskost, vztah s uživatelem, komplexní pohled na uživatele, obliba práce s dokumenty, altruismus. Důvody pro volbu pojetí souvisely s volbou typologie, ke které se studující přikláněli (Sign 0,000, Cramerovo V = 0,815). Nejčastější zdůvodnění výběru administrativního pojetí představovala obliba práce s dokumenty (např. *„Baví mě práce s dokumenty víc než s lidmi“*). Filantropické pojetí bylo odůvodněno lidskostí (např.: *„Sociální práce by měla být zaměřena na člověka“*) možným vztahem s uživateli (např. *„Důležitost vidím v navázání vztahu s klientem...“*) a altruismem (např. *„Řídím se hodně empatií a snažím se všem všeobecně pomáhat“*); profesionální pojetí pak komplexním pohledem na uživatele (např. *„... protože daný pohled klienta řeší komplexně“*). Tedy studenti a studentky uváděli ty důvody, které se dle Musila (2008) vztahují k jednotlivým pojetím. To mohlo samozřejmě být ovlivněno předcházející přednáškou na toto téma, nicméně studenti měli možnost zcela volného vyjádření. Toto zjištění není sice inovativní, protože se ve všech případech jedná o podobnou charakteristiku, kterou –

byť pod jiným názvem – použil Musil (2008), ale poukazuje na konkrétní a specifickou motivaci (i zaměření) studujících.

Existence dalších pojetí sociální práce

Respondentů jsme se dále dotazovali, *zda existují ještě jiná pojetí sociální práce, než ze kterých měli vybírat*. Většina uváděla, že nikoliv (82,6 %), dále byla uváděna kombinace Musilem (2008) popisovaných pojetí (7,2 %), kterou studující označovali jako „smíšený model“; 10,2 % respondentů shodně uvedlo, že existuje „manažerské“ pojetí sociální práce, které popisovali jako koordinaci poskytování služeb, řízení multidisciplinárního týmu a vyhledávání zdrojů (obdobu fundraisingu).

DISKUSE

Naším vstupním předpokladem bylo, že pojetí sociální práce u studentů a studentek sociálních oborů bude determinováno studovaným oborem – tedy od studujících oboru SCHP jsme předpokládali filantropické zaměření, od studujících veřejné správy administrativní pojetí a od RPB profesionální pojetí sociální práce. Tento náš předpoklad se nepotvrdil, analýza výsledků poukazuje na to, že studenti a studentky RPB oscilují mezi filantropickým a profesionálním

pojetím, studenti SCHP nejsou vyhraněni k žádnému z pojetí sociální práce – tzv. „stojí uprostřed“ a veřejná správa tenduje k profesionálnímu pojetí. Otázkou tedy zůstává, co formuje u studujících pojetí sociální práce. A v případě, že se nejedná o studovaný obor, resp. jeho zaměření, tak jaké proměnné vstupují do konstrukce pojetí SP. Navrátil (1998, s. 4) uvádí, že „je prakticky nemožné identifikovat všechny faktory, které se podílejí na sociální konstrukci role sociálního pracovníka“. Dennison (2007) zjistila, že percepce role sociálního pracovníka u vysokoškolských studujících (různých oborů) významně ovlivňuje nejen vlastní zkušenost se sociální prací v praxi, ale též pokud se sociální pracovník v konkrétní roli objevuje v rodině nebo mezi přáteli respondenta. Vlastní praxe v konkrétním oboru sociální práce či praxe, s níž má respondent/ka zkušenost zprostředkovanou, tak může znamenat další proměnnou v příklonu k jednotlivým pojetím. LeCroy a Stinson (2004), kteří v průzkumu zjišťovali příklon ke stereotypnímu pojetí sociální práce, uvádějí silný vliv mediální konstrukce. Většina jejich respondentů/ek chápala sociální pracovníky jako administrativní síly – úředníky.

Odlišnosti výsledků od našich předpokladů mohou být způsobeny tím, že jsme vycházeli z jednoho konkrétního konceptu pojetí sociální práce. Je možné, že v případě, že bychom použili jiné koncepty, korespondovaly by tyto více s profilovým zaměřením oborů, ve kterých výběrový soubor studuje.

ZÁVĚR

S ohledem na to, že náš článek se zabýval pouze proměnnou „studovaného oboru“, nikoliv dalšími proměnnými, které mohly pojetí ovlivňovat, nedokážeme odhadnout, jak moc silný může být jejich vliv. V rámci následujícího šetření bychom se chtěli zaměřit na proměnné z oblasti osobnostních charakteristik sociálních pracovníků, neboť ty by mohly, dle našeho, v současné době empiricky nepodloženého názoru, významně ovlivňovat tendenci k jednomu z pojetí. Otázkou by pak bylo, do jaké míry by vzdělávání sociálních pracovníků mělo více reflektovat osobnostní rozvoj a růst studujících, které DuBois a Miley (2008) uvádějí jako jeden ze základních požadavků kladených na sociální pracovníky a pracovnice.

Vysvětlivky:

- ¹ Záměrně používáme termín „přednost“, protože zákon č. 108/2006 Sb., o sociálních službách, v platném znění, nediferencuje pracovní uplatnění s ohledem na studovaný obor. Vystudovaný sociální pracovník má tedy plné kompetence pro práci ve všech odvětvích sociální práce, nicméně specializace s ohledem na studovaný obor je zaměstnavateli vítaná.
- ² Tento obor jsme nezahrnuli do naší sondy proto, že vzhledem k jeho profilaci očekáváme podobnost s oborem Rehabilitační-psychosociální péče o postižené děti, dospělé a seniory, která je dle zaměření absolventa i takto profilovaná (Akademický rok 2010/2011, s. 39).
- ³ Tímto nechceme tvrdit, že studující Teologické fakulty jsou (či by měli být) věřícími křesťany. Poukazujeme pouze na to, že ve shora zmíněném pojetí je koncipovaná výuka v oboru SCHP – právě se zaměřením na tyto křesťanské hodnoty.

LITERATURA

1. Akademický rok 2010/2011. Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, 2010, 184 s.
2. Coady N, Lehman P (2008). Theoretical perspectives for direct social work practice: a Generalist-Eclectic Approach. New York: Springer Publishing Company, 433 p. ISBN 082-6-113-699.
3. Dennison ST (2007). Students' Perceptions of Social Work: Implications for Strengthening the Image of Social Work among College Students. Social Work. 52/4: 350–358. ISSN 0037-8046.
4. DuBois B, Miley KK (2008). Social work. An Empowering Profession. Boston: Pearson, 493 p. ISBN 978-0-205-52215-6.

5. Dominelli L (2010). *Social Work in a Globalizing World*. Cambridge: Polity Press. 224 p. ISBN 978-07456-4089-1.
6. Le Croy CW, Stinson EL (2004). The public's perception of social work: Is it what we think it is? *Social Work*. 1: 164–174. ISSN 0037-8046.
7. Matoušek O a kol. (2001). *Základy sociální práce*. Praha: Portál, 312 s. ISBN 978-80-7367-331-4.
8. Musil L (2008). Různorodost pojetí, nejasná nabídka a kontrola výkonu „sociální práce“. *Sociální práce/Sociálna práca*. 2: 60–79.
9. Navrátil P (1998). Sociální práce jako sociální konstrukce. *Sociologický časopis*. 34/1: 37–50. ISSN 1803-6104.
10. Navrátil P (2001). *Teorie a metody sociální práce*. Brno: Marek Zeman, 170 s. ISBN 80-903070-1-9.
11. Opatrný M, Lehner M (Hg.) (2010). *Theorie und Praxis der Karitativen Arbeit*. České Budějovice: Scientia, 100 p. ISBN 978-3-200-01846-4.
12. Řezníček I (1994). *Metody sociální práce*. Praha: Sociologické nakladatelství, 75 s. ISBN 80-85850-45-1.
13. Weiss-Gal I (2008). Social workers and policy-practice: The role of social and professional values. *Journal of Social Service Research*. 34/4: 15–27. ISSN 1540-7314.

✉ **Kontakt:**

Mgr. Alena Kajanová, Ph.D., Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Zdravotně sociální fakulta, katedra sociální práce, Jírovцова 1347/24, 370 04 České Budějovice
E-mail: kajanova@zsf.jcu.cz